

BUXORO VILOYATI
HOKIMLIGI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLYI VA O'RTA MAKSUS
TALIM VAZIRLIGI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
INNOVATSION
RIVOJLANISH VAZIRLIGI

BUXORO
DAVLAT
UNIVERSITETI

DAVLAT TILINI RIVOJLANTIRISH
MARKAZI

DAVLAT TILI - TARAQQIYOT VA MILLIY YUKSALISH MEZONI

MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA
MIQYOSIDAGI
ILMIY-AMALIY ANJUMANI

21-Oktabr

O'zbek tiliga davlat tili
maqomi berilgan kun
muborak bo'lsin!

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI

BUXORO-2020

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA
MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI INNOVATSION
RIVOJLANISH VAZIRLIGI
DAVLAT TILINI RIVOJLANTIRISH DEPARTAMENTI
BUXORO VILOYAT HOKIMLIGI**

DAVLAT TILI – IJTIMOIIY TARAQQIYOT VA MILLIY YUKSALISH MEZONI

*(O'zbek tiliga Davlat tili maqomi berilganligining 31 yilligiga
bag'ishlangan respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari)*

BUXORO, 2020-yil,16-oktabr

DAVLAT TILI – IJTIMOYIY TARAQQIYOT VA MILLIY YUKSALISH MEZONI

“Davlat tili – ijtimoiy taraqqiyot va milliy yuksalish mezoni” mavzusida Respublika masofaviy ilmiy-amaliy anjumani ilmiy maqola va tezislari to‘plami. (2020-yil,16-oktabr). Buxoro: 2020-y. 706 bet.

MAS’UL MUHARRIR:

Ahmedov A.R. – f.f.n., dotsent

TAQRIZCHILAR:

Abuzalova M.Q. – f.f.d., prof. Nazarova S.A. – f.f.n., dots.
Eshonqulov H.P. – f.f.n., dots. Yo‘ldosheva D.N. – p.f.n. dots.

TO‘PLOVCHI VA NASHRGA TAYYORLOVCHI:

G‘aybullayeva N.I. – f.f.f.d (PhD)

Tosheva D.A. – f.f.f.d (PhD)

G‘ulomova Sh.Q. – f.f.f.d (PhD)

Ushbu Respublika masofaviy ilmiy-amaliy anjumanining ilmiy maqola va tezislari to‘plamida O‘zbekiston Respublikasining “Davlat tili haqida”gi Qonuni qabul qilinganining 31 yilligi hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PF-5850-son Farmonida ko‘zda tutilgan “O‘zbek tili bayrami kuni”ni keng nishonlash, jumladan: o‘zbek tilining davlat tili sifatida nufuzini oshirish va qo‘llanish ko‘lamini yanada kengaytirish shuningdek o‘zbek tilining davlat va jamiyat hayotidagi mavqeyini yanada yuksaltirish, davlat tilining rivojlanishi, tarixiy taraqqiyoti, istiqboli bilan bog‘liq ilmiy tadqiqotlar samarasini oshirish, o‘zbek nazariy tilshunosligi, leksikologiya hamda leksikografiyasi, til siyosatini takomillashtirish konsepsiyasida belgilangan vazifalar va amaliy filologiyani rivojlantirish, o‘zbek tili ta’limi muammolari, davlat tilida ish yuritish va nutq madaniyati masalalari borasida fikr va tajriba almashish, sohada amalga oshirilayotgan ishlarni tahlil qilish va bu boradagi takliflarni ishlab chiqish bo‘yicha ilmiy, amaliy va uslubiy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Mazkur to‘plamga kiritilgan maqolalar va tezislarning mazmuni, statistik ma’lumotlar hamda bildirilgan fikr va mulohazalarga mualliflarning o‘zlari mas’uldirlar.

**DAVLAT TILI – IJTIMOIIY TARAQQIIYOT VA
MILLIIY YUKSALISH MEZONI**

Tosheva D. Ubaydova D. Raximova N.	Ot komponentli o'zbek xalq maqollarining milliy-madaniy hamda lisoniy xususiyatlari	306
Ubaydullayev X.	Nemis tilidagi o'simlik nomlari bilan qo'llanilgan frazeologik birliklar xususida	310
Xasanov R.	O'zbek tilidagi sportga oid ayrim inglizcha so'zlar	313
Xayrullayeva M	Toponimiyasiga xos ayrim xususiyatlar	315
Xolmuxamedov B.F.	Sifatdagi leksemalashuv hodisasi haqida	318
Yigitaliyev U. Umidjonov Sh.	Leksik birliklarning assotsiativ tadqiqi	321
Zayirova K.M.	Qoraqalpoq tilida erkak odamlarning bosh kiyimi atamalarining lingvistik tahlili	326
Ziyotova S.E.	"Mehrobdan chayon" asarida moliya-soliqqa oid terminlarning qo'llanilishi	330
O'rayeva D.	O'zbek ijodkorlarining pereyonimlardan foydalanish mahorati	334
Qilichev B.E	Arg'un, chandir, saroy, etnonimlari haqida	337
G'aybullayeva M.I.	Termin va terminologiyani o'rganilish tarixi	341
G'aybullayeva N.I. Sayfulloyev A. A.	Tibbiyot leksikografiyasiga oid ayrim mulohazalar	345
Sharipova M. J.	"QO'Y" LMGi asosida shakllangan o'zbek xalq maqollarida variantlilik	350
Shoyimqulova M.Sh.	Texnik oliy o'quv yurtlarida o'zbek tili ta'limi va mustaqil ishlarda testlardan foydalanish	353
Po'latova S	Shevaga bugungi munosabat	355

**4-SHO'BA: AMALIIY FILOLOGIYANI RIVOJLANTIRISH
IJTIMOIIY ZARURIYAT SIFATIDA**

Muallif (lar)	Mavzu	Bet
Abuzalova M.K.	Til – har bir millat madaniyatining o'zagi	358
Absaidova M.	Tilning – turizm sohasini rivojlantirishida tutgan o'rni	364

4-SHO'BA: AMALIY FILOLOGIYANI
RIVOJLANTIRISH IJTIMOIIY ZARURIYAT SIFATIDA.

ТИЛ – ҲАР БИР МИЛЛАТ МАДАНИЯТИНИНГ
ЎЗАГИ

Абузалова М.К.

БухДУ профессори, ф.ф.д

Ўзбек тили камбағал эмас, балки ўзбек тилини камбағал дегувчиларнинг ўзи камбағал. Улар ўз нодонликларини ўзбек тилига тўнкамасинлар.

Абдулла Қодирий

АННОТАЦИЯ. Мақолада айни кунларда давлат тилига эътиборнинг юксалиб бораётганлиги, она тили таълимининг мақсад ва воситалари янгиланаётганлиги мулоқот ва нутқ маданияти ривожланган шахсни камол топтириш учун хизмат қиладиган соҳа лингвистикаси ривож учун таклифлар билдирилган. Барча соҳа вакиллари айниқса тиббиёт ходимлар учун ўзбек тилининг ономастик лутатларини яратишга хизмат қиладиган тадқиқотларни яратиш, кўшни мамлакатлар ва қардош туркий халқлар тиллари билан қиёслаш, лутатлар билан ишлаш имкониятини юзага чиқариш ҳақида муносабат билдирилган.

“Ўзбекистон Республикасининг Давлат тили тўғрисида”ги Қонуни қабул қилинганига ўттиз бир йил тўлди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 21 октябрдаги ПФ-5850-сонли “Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармонида асосан ўзбек тилига давлат тили мақоми берилган кун – 21 октябрь санаси “Ўзбек тили байрами кунини” деб эълон қилинди. Президентимиз таъкидлаганидек, биз халқимизнинг тақдири, эртанги кунини ҳақида ўйлар эканмиз, энг аввало, миллатимизнинг асл фазилатларини, гўзал урф-одатларимиз, бетакрор санъатимиз ва адабиётимизни, она тилимизни кўз қорачигидай сақлашимиз зарур.

Айтиш мумкинки, маънавияти юксак, миллий қадриятларига содиқ шахсни камол топтиришнинг муҳим воситаси сифатида лугатлар ҳам тан олинади. Гюго таъбири билан айтганда, ҳар бир хонадоннинг ҳақиқий хазинаси бу лугатдир. Айни кунларда давлат тилига эътиборнинг юксалиб бораётганлиги, она тили таълимининг мақсад ва воситалари янгиланаётганлиги мулоқот ва нутқ маданияти ривожланган шахсни камол топтириш учун хизмат қиладиган турли типдаги лугатларга эҳтиёжни оширади. Бугун ўзбек тилининг бор бўй-бастини, бойлигини кўрсатиш ва келажак авлоднинг ундан тўла баҳраманд бўлиши учун изоҳли ва имло лугатлари, умумий ўрта таълим ўқувчилари учун алоҳида турли номларда лугатларнинг яратилиши тилимизга бўлган эҳтиромнинг ёрқин намунаси саналади.

Сўз мулкининг султони Алишер Навоий ўз даврида қарийб “ўлик” тиллар сафидан жой олган эски туркий тилга “жон” ато этди. XX аср бошларида маърифатпарвар зиёлилар Абдурауф Фитрат, Абдулла Авлоний, Маҳмудхўжа Бехбудийлар ўзбек тилини такомиллаштириш мақсадида дарсликлар, мақолалар ёзишди, ўша даврда ижтимоий буюртма бўлган халқ саводхонлигини кўтариш мақсадида таҳсинга сазовор фаолият олиб боришди. Бугун ҳам бу жараён тўхтагани йўқ.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 4 октябрдаги “Давлат тили ҳақида”ги (1989 йил 21 октябрь) қонуннинг 30 йиллигини муносиб нишонлаш тўғрисида”ги қарори ҳамда 2019 йил 21 октябрдаги “Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида” фармонида “ўзбек тилининг халқимиз ижтимоий ҳаётида ва халқаро миқёсдаги обрў-эътиборини тубдан ошириш” масаласига алоҳида эътибор қаратилди. Айниқса, «Глобаллашув шароитида миллий тилимизнинг софлигини сақлаш, унинг лугат бойлигини ошириш, турли соҳаларда замонавий атамаларнинг ўзбекча муқобилини яратиш, уларнинг бир хил қўлланишини таъминлаш долзарб вазифа бўлиб турибди... Яна бир муҳим вазифа фундаментал тадқиқотлар, саноат, банк-молия тизими, юриспруденция, дипломатия, тиббиёт ва бошқа тармоқларда давлат тилини тўлақонли қўллаш билан боғлиқ» эканлиги таъкидлаб ўтилди. 2020-2030 йилларда ўзбек тилини ривожлантириш ҳамда тил сиёсатини такомиллаштириш концепциясида белгиланган вазифалар

DAVLAT TILI – IJTIMOIIY TARAQQIYOT VA MILLIY YUKSALISH MEZONI

нутқ ҳодисалари қаторида тиббиёт ходимлари нутқини тил-нутқ-маданият алоқадорлигида ўрганишга кенг йўл очди. Барча соҳа вакиллари учун ўзбек тилининг ономастик лугатларини яратишга хизмат қиладиган тадқиқотларни яратиш, кўпчи мамлакатлар ва қардош туркий халқлар тиллари билан қиёслаш, лугатлар билан ишлаш имкониятини юзага чиқариш ва нутқ маданияти билан боғлиқ муаммоларга алоҳида эътибор қаратиш тавсия қилинди.

Вазирлик ва идоралар раҳбарлари ҳамда ходимларининг “Давлат тилида иш юритиш асослари” бўйича малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш тизими жорий этилди; республика тилшунос олимлари томонидан фундаментал фанлар, замонавий ахборот ва коммуникация технологиялари, sanoat, банк-молия тизими, юриспруденция, дипломатия, тиббиёт, қишлоқ хўжалиги, ҳарбий ва шу каби соҳаларда ўзбек тилининг қўлланиш доирасини кенгайтиришга доир тавсия ва кўрсатмалар ишлаб чиқилди; замонавий дарсликлар, этимологик ва қиёсий лугатлар нашр этишга, атамаларнинг электрон лугати ва мобил иловаларини яратиш ишларига аҳамият қаратилмоқда; Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети қошида «Ўзбекча ном яратиш» (нейминг) лабораторияси ташкил этилди.

Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш мақсадида тиббиёт ходимлари учун тиббий атамаларга доир платформа яратиш, электрон лугатлар ва дарслик ҳамда уларнинг мобил иловаларни яратиш ўзбек лексикографияси, терминологияси, шунингдек, компьютер лингвистикаси ривожини учун муҳим манба саналади. Ҳаётимизга шиддат билан ривожланиб кириб келаётган компьютер лингвистикаси бутун барча соҳалар қаторида тиббиёт соҳасини ҳам бефарқ қолдирмади. Замонавий жамият ҳаётининг ажралмас қисми саналган интернет сайтларидаги ижтимоий тармоқлар ва форумларда биз деярли тасаввур қила олмайдиган ҳар қандай баҳс-талаб ва таҳрирталаб мавзудаги мунозараларни топишимиз мумкин. Албатта турли касалликлар, даволаш билан боғлиқ муаммолар, соғлом турмуш тарзи билан боғлиқ тиббий мавзулар бундан мустасно эмас. Пандемия сабабли интернетда ўзларининг соғлиги тўғрисидаги ҳар қандай маълумотларни чоп этаётганлар сони кун сайин ортиб бормоқда.

Бундан ташқари, тиббий нашрлардаги тахрирталаб матнларнинг тобора кўпайиб бораётганлиги ҳам бундан мустасно эмас. Ушбу рўйхатни давом эттириш мумкин. Ўзбек тилида қўлланиладиган тиббий атамаларга доир платформа яратилса, мазкур муаммолар ечими сифатида муҳим аҳамият касб этиши табиий. Айтиш мумкинки, электрон лугатларгина лексеманинг бутун моҳиятини тезкорлик билан китобхонга етказиш имкониятини беради.

Зеро, соҳа лингвистикасига киришиш жамият тараққиёти билан амалий боғлиқ. Чунки жамият саломатлиги шахснинг руҳий, жисмоний, маънавий соғломлигига боғлиқ. Демак, бу борада яратиладиган платформа аҳолининг турли тоифа ва қатлам вакиллари билан иш кўрадиган тиббиёт соҳаси мутахассис-ходимлари учун ўз фаолияти жараёнида юксак маданий нутқ кўникмаларига эга бўлишлари ҳамда тил захирасидаги ҳар бир сўздан эҳтиёткорона фойдаланишлари улар касбий маҳоратининг зарурий шарти бўлган лисоний воситаларга масъулиятли ёндашишини талаб қилади.

Тиббий лингвистиканинг эвфемик, метафорик, перифрастик, гендер хусусиятларини лингвомаданиятшунослик нуқтаи назаридан изоҳлаш; ўзбек тилида қўлланиладиган маҳаллий тиббий лингвистик birlikларнинг мазмун-моҳиятини ўрганиш; йўқолиб бораётган ноёб тиббий атамаларни тўплаш, уларнинг тасвирий изоҳли лугатини тартиблаш, Абу Али ибн Сино “Тиб қонунлари” асарида қўллаган атамаларни изоҳли лугат билан қиёслаш, муштарагини истеъмолга киритиш ва тавсифлаш (дейлик, “Тиб қонунлари” асарида “мохов” касаллиги “шер касаллиги” билан берилган) каби кўндаланг турган вазифаларни бажариш тиббиёт соҳаси лингвистикаси ривожига хизмат қилмай қўймайди.

Тиббиётга оид атамаларнинг эвфемистик, перифрастик, метафорик кўринишларини тавсифлаш ўзбек тили имкониятларининг кенглигини, бойлигини, вариантдорлигини, туркийзабон халқимизнинг тил маданияти юқорилигини тараннум этиш билан характерланади ҳамда таянч тиббий birlikларга ёндош номлар сифатида нутқда қўлланилади:

DAVLAT TILI – IJTIMOIIY TARAQQIYOT VA MILLIY YUKSALISH MEZONI

KAP (TARMIQ) (shaxs tibbiy berishi) - tashuvlarni oshirish oshirish kasalligi		
TIFEMIK BIRLIK LARI (muayyan kasalliklar)	PERFORMATIK BIRLIK LARI (tasvirlar)	METABORIK BIRLIK LARI (ushuvlar)
1. Muayyan kasallik berishi 2. Muayyan kasallik berishi 3. Muayyan kasallik berishi 4. Muayyan kasallik berishi	1. Kasallik berishi 2. Kasallik berishi 3. Kasallik berishi	1. Kasallik berishi 2. Kasallik berishi

Ayni kunlarda tavsifiy tilshunoslik uz urinini soxaviy-tavsiviyl tilshunoslik iynalishlariga bushatib bergan ekan, tibbiy soxaga tegishli atamalarni xam milliy, uzbekona, ommaoan variantlarda tayirlash – shu soxadagi ilmiy muammoning echimiga xizmat qiladi. Dorixonadan xarid qilingan mahsulotning iyniqnomasini savodli xar bir kishi uqib tushuna olishi kerak. Buning uchun esa lingvistika bilan tibbiyot xamkorligi zarur.

Shunday muhim va xayrli ishlar qul urinayotgan bir paytda ona tilimiz kamoliga tov bulayotgan, uning fayzli va musaffo muhitini buzishga qaratilgan ilatlarining mavjudligi kishini xavotirga soladi. Biz nima qildik? Nima uchun uzбек tili mavkenini avaylash kiyin buldi? Uzбекистон Respublikasi Konstitutsiyasi moddalaridagi “uzbekona bagrikenglik” sabab bulmadimi? Buning kunda mazkur “Uzбекистон Respublikasining davlat tili haqida-gi Qonunga uzgartirishlar va kushimchalar kiritilganligi va yangi taxrirda qabul qilinganligi dilini kuvontiradi. Jumladan, 4-modda “Uzбекистон Respublikasida ishlovchi davlat hokimiyati va boshqaruv organlari rahbarlari uz xizmat vazifalarini bajarish uchun respublika davlat tilini etarli darajada bilishlari shart.

Uz faoliyatiga kura aholiga xizmat kursatish bilan bogliq shaxslar xizmat vazifasini bajarish uchun davlat tilini zarur bulgan darajada bilishlari lozim.

Ўзбекистон Республикаси ўзбек тилини билмайдиган граждандарга республика давлат тилини бепул ўргатиш ва ўқитишни таъминлайди” дея ўзгартириш киритилиши миллат тилига ҳамда юртимизда яшаётган бошқа миллат вакиллари забунига бўлган ҳурматнинг нишонасидир. 2020 йил апрель ойида Адлия вазирлиги томонидан давлат тилида иш юритишни тўла таъминлаш мақсадида мансабдор шахсларга жавобгарлик белгилашни назарда тутувчи қонун лойиҳаси ишлаб чиқилганлигидан барча хабардор. Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 42-моддаси “Давлат органлари ва ташкилотларида иш юритишда давлат тили ҳақидаги қонун талабларига риоя этмаслик, мансабдор шахсларга базавий маош миқдорининг икки бараваридан беш бараваригача миқдорда жарима солишга сабаб бўлади” жумласи билан тўлдирилди. Мазкур лойиҳа ўзбек тили тақдирига бефарқ бўлмаган зиёлилар ва жамоатчилик томонидан яқдиллик билан қарши олинди.

Бир сўз билан айтганда, тил миллатнинг маънавий-руҳий бойлиги, мулки экан, уни эъзозлаш, юксалиши, софлиги, бойлиги йўлида курашиш, миллий қадрият даражасига кўтариш барчамизнинг олий бурчимиздир. Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини янада ошириш ҳақида бош қотиришимиз, бу йўлда собитқадамлик билан амалий ишлар қилишимиз лозим. Ўзимиз аجدодларимиздан мерос бўлиб келган она тилимизни асрамас эканмиз, миллатимиз ва маънавиятимиз келажagini улкан хавф остида қолдирамиз. Зотан, ўзбек тили – бу бизнинг бойлигимиз, ор-номусимиз, шаънимиз демак. Уни, энг аввало, ўзимиз асрашимиз, ҳурматлашимиз керак.

Фойдаланилган адабиётлар

1. “Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2019 йил 21 октябрдаги ПФ-5850-сонли Фармон.

2. “Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги Қарор. Тошкент, 2020-йил 3-март, 117-сон.

3. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 томлик. // 2-том. – Тошкент: Ўзбекистон Миллий энциклопедияси, 2006. – Б. 785